

»HRVATSKI SELJAČKO-RADNIČKI BLOK« NA IZBORIMA ZA OBLASNE SKUPŠTINE U SIJEČNJU 1927. GODINE

TONČI ŠITIN
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 329.14/15(497.13)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1986-01-20

Na osnovi izbora i literature analiziraju se ograničena prava samoupravnih organa po Vidovdanskom ustavu i prikazuju specifičnosti u izvedbi oblasnih izbora početkom 1927. godine, s posebnim obzirom na angažiranje KPJ u njima. Autor istražuje uvjete i okolnosti formiranja Hrvatskog seljačko-radničkog bloka, kritički motreći nedovoljno pripremljenu izbornu koaliciju komunista s nepouzdanim disidentima Hrvatske seljačke stranke. Bez obzira na relativno značajne izborne uspjehe, zaključuje se da je nastup i stav vodstva dalmatinskog komunističkog pokreta bio i suviše isforsiran i opterećen otičglednim oportunizmom koji je ozbiljno prijetio gubitkom rukovodeće i klasno-borbene pozicije u izbornom postupku. U tom kontekstu razmatra se i oštra kritika pogrešaka dalmatinskih komunista od strane desne frakcije u Centralnom komitetu KPJ, koja je negirala oportunost saveza radnika i seljaka čuvajući navodno pokret od prodora građanske ideologije. Oblasni izbori vodili su daljnjem zaoštavanju odnosa između političkih stranaka, ali su produbljavani i znatno ranije započeti procesi idejnog i organizacijskog rascjepa unutar KPJ.

O oblasnim izborima, što su ih organi vlasti proveli čak pet godina poslije donošenja Zakona o oblasnoj i sreskoj samoupravi od travnja 1922. godine, relativno se malo pisalo u povijesnoj literaturi. Izbori su poglavito privlačili pažnju u analizi provjere snaga i utjecaja režimskih i opozicionih buržoaskih partija na biračke mase, a davali su i dosta pouzdanu sliku političkih prilika uoči skupštinskih izbora zakazanih za rujan 1927. godine. U vezi s tim izvršene su detaljnije analize uzajamnih odnosa, predizbornih aktivnosti i položaja građanskih stranaka nakon izbora i dane osnovne ocjene zaoštrenih političkih odnosa koji su vodili raskidu radikalno-radićevske suradnje.

Ostala su, međutim, još uvijek bez odgovora neka pitanja koja su u vezi s potpunijim poznavanjem učešća Komunističke partije na izborima, posebno u Dalmaciji, uvjetima i rezultatima izborne koalicije s disidentima HSS-a. Nesumnjivo je da bi pronalaženje odgovora na ta i druga pitanja omogućilo da se povijesno potpunije obradi i ocijene ne samo izbori za oblasne skupštine, već i onaj osjetljiv i nedovoljno istražen krug pitanja o formiranju radničko-seljačkog bloka, partnerstvu KPJ sa seljačkim opozicionim strankama, uzrocima oportunizma u vrhovima dalmatinske partijske organizacije i drugo.

Zadaća je ovog rada da, na temelju izvorne građe, povijesne literature i štampe, pokuša potpunije odgovoriti na tok i rezultate izbornog angažmana tzv. »nezavisnih radnika«, s težištem na obradi

i ocjeni izborne koalicije s disidentima Radićeve stranke, koja će od vodstva jugoslavenskog komunističkog pokreta biti označena kao krajnje problematična.

Analiza raspoložive dokumentacije pokazuje da je zajednička kandidaciona lista — Hrvatski seljačko-radnički blok — postigla stanovit uspjeh, ali da je izborna suradnja s disidentima HSS-a otkrila niz slabosti u taktici KPJ u Dalmaciji, popuštanje nestabilnom i nepouzdanom političkom partneru uz očiglednu opasnost gubitka kontrole nad klasnim karakterom fronte radnika i seljaka. Tradicionalno ljevičarski orijentirano vodstvo dalmatinskog komunističkog pokreta, međutim, unatoč priznanju pogrešne taktike u oblasnim izborima, ponavlja isti »desničarski gest« u rujanskim skupštinskim izborima 1927. godine potencirajući do kraja sukob s desnom frakcijom u vrhovima KPJ.

Izbori za oblasne skupštine u siječnju 1927. godine bili su nesumnjivo značajan događaj u političkom životu zemlje koji je raspalsao stranačku borbu i još jednom upozorio na očiglednu krizu parlamentarizma i građanske demokracije u Kraljevini SHS. Za sve političke stranke oblasni izbori bili su važna provjera vlastitih snaga i utjecaja na biračke mase, a predstavljali su i generalnu probu političkih opredjeljenja glasača pred skorašnje skupštinske izbore. Premda su političke stranke i grupacije različito reagirale na izbore, kao zajednička osobina opozicije manifestirao se jedinstveni otpor režimu terora i nasilja uz otvorene zahtjeve za suzbijanjem velikosrpskog hegemonizma i urgentnost demokratizacije političkog života u atmosferi zaoštrenih političkih sukoba i sve oštrije državne krize.

Vidovdanski ustav iz 1921. godine, polazeći od nacionalnog unitarizma, ozakonio je centralističko državno uređenje, čime je negiran svaki regionalizam odnosno ranije državnopravne historijske individualnosti. Ustavom je, istina, predviđena određena samouprava, pa je državni teritorij bio podijeljen na administrativno-teritorijalne jedinice (čl. 95), ali ne na nacionalnoj osnovi, već prema prirodnim, socijalnim i ekonomskim prilikama, s tim što nijedna oblast nije mogla imati više od 800.000 stanovnika. Samouprava u oblastima i srezovima prema Vidovdanskom ustavu značila je zapravo tipičnu buržoasku decentralizaciju, odnosno prijenos ovlaštenja za vršenje određenih poslova od strane centralnih državnih organa na niže organe (oblasne skupštine i oblasni odbori, te općine), uz naglašenu zavisnost tih samoupravnih organa od centralne vrhovne uprave. Tako je pored izabраниh samoupravnih organa, u čiji djelokrug su spadali javni radovi, oblasne financije, staranje o unapređenju oblasnih privrednih interesa, briga o narodnom zdravlju, prosvjetni poslovi i dr., bio postavljen i nad-

zorni organ, odnosno oblasni veliki župan kao organ centralne državne vlasti s veoma širokim nadležnostima naspram oblastima. Veliki župan je tako mogao zadržati od izvršenja svaku odluku samoupravnih organa koja ne bi bila zasnovana u Ustavu, zakonima ili oblasnim uredbama. Na taj je način samouprava praktički svedena na puko otpravljanje poslova centralnih državnih organa što je značilo da funkcioniranje samoupravnih jedinica ničim nije moglo narušiti centralistički sistem Vidovdanskog ustava.¹

Podjela države regulirana je konkretno Zakonom o oblasnoj i sreskoj samoupravi od 26. travnja 1922. godine tako da je Kraljevina SHS podijeljena na 33 oblasti. Bivši teritorij austrougarske pokrajine Dalmacije podijeljen je na splitsku, dubrovačku i dijelom zetsku oblast s pripadajućim kotarima i političkim općinama.² Takva administrativno-teritorijalna podjela države na oblasti izazvala je žestoko protivljenje hrvatskih opozicionih elemenata, posebno Hrvatske republikanske seljačke stranke koja je u tome vidjela uništavanje državnopravnog kontinuiteta individualnosti Hrvatske i njenih ekonomskih i drugih ovlaštenja. Premda je prema Zakonu od 26. IV 1922. bilo naredeno da se u toku od tri mjeseca poslije stupanja Zakona na snagu raspišu i izvedu oblasni izbori oni su raspisani tek poslije pet godina. Prave razloge tako dugoj odgodi treba tražiti u otporu prvenstveno srpske Radikalne stranke koja je vjerovala da će lokalne samouprave voditi jačanju federalističkih i revizionističkih tendencija, odnosno da bi centralističko državno uređenje i interesi srpske buržoazije mogli slabiti. Svaka centrifugalna težnja, svako nastojanje da se izvojuje donekle samostalnjiji pokušaj bio je karakteriziran kao pokušaj razbijanja državne zajednice koji je trebalo prisilom gušiti. Zbog toga su izbori za samoupravne organe bili provedeni tek nakon poznatog »narodnog sporazuma« i formiranja tzv. Radikalno-radićevske vlade, ne bi li se i vodstvo Hrvatske seljačke stranke iskoristilo za učvršćenje centralističkog sistema i u nesrpskim oblastima, kao i provođenju politike omraženog »Vidovdanskog režima«. Izbori su međutim, još više produbili i onako nehomogenu politiku »sporazuma« i vodili brzom kraju radikalsko-radićevske suradnje.

¹ Usp. *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1924, str. 26—28; F. Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX vijeka*, knj. II, Zagreb 1959, str. 272—274; »Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi«, *Službene novine*, Beograd, 28. IV 1926.

² Zetska oblast je zauzimala 10.342 km² i imala 240.439 stanovnika. Dubrovačka oblast (s kotarevima: Dubrovnik, Korčula, Makarska i Metković) zauzimala je 2.236.78 km² i imala 113.260 stanovnika. Splitska oblast (s kotarevima: Benkovac, Biograd n/m, Hvar, Imotski, Knin, Krk, Sinj, Split, Supetar i Šibenik) zauzimala je 9.380.56 km² i imala je (Službene novine, Beograd, 30. VIII 1922; *Novo doba*, Split, 31. XII 1923). 493.733 stanovnika.

Zajedno s ostalim političkim strankama i Komunistička partija Jugoslavije ušla je u izbornu agitaciju ističući liste tzv. nezavisnih radnika svuda gdje su za to postojale objektivne mogućnosti. Komunistička partija i sindikati pod njenim utjecajem nisu, razumije se, mogli biti zadovoljni onim što je radnicima pružala buržoaska samouprava, ali su stali na stanovište da to nikako ne može biti razlogom da se izbori ignoriraju i u njima ne učestvuje. Dapače, angažiranje Partije oko širenja njene političke aktivnosti i organizacionog jačanja, predstavljalo je dokaz borbene prisutnosti radničke klase u političkom životu zemlje. U posebnom proglasu »Radnom narodu grada i sela Jugoslavije« povodom oblasnih izbora, KPJ poziva narod u borbu protiv monarhije i radikalno-radićevske vlade kao »glavnog neprijatelja« koji vodi »isključivo politiku interesa krupne buržoazije i veleposednika«. Premda su oblasne skupštine bile organi Vidovdanskog ustava, radni narod ipak ima interesa da u izborima učestvuje i u oblasne skupštine pošalje što više svojih poslanika kako bi oni zastupali »interese radnika i seljaka« i borili se »protiv politike klasnog i nacionalnog ugnjetavanja«. KPJ ovim proglasom poziva sve radnike, seljake i siromašne građane da glasaju »za samostalne liste revolucionarnih radnika, za liste udruženih radnika ako su u njima zastupljeni i revolucionarni radnici, za liste republikanskog saveza radnika i seljaka kako bi 23. januar bio dan što potpunije osude od strane radnog naroda nad monarhizmom, militarizmom i kapitalizmom«.³

Pred opasnošću da u izborima za oblasne skupštine radničko-seljačke liste (komunisti) u Dalmaciji ne ponove uspjeh iz svibanjskih općinskih izbora 1926. godine, odnosno da ovom prilikom jedino radničke liste ne dobiju zahtjevane 2/3 izbornog količnika i tako osiguraju tri zastupnička mandata, vladajuća buržoazija u panici je u Splitu pozivala »svakog pravog rodoljuba i čovjeka koji voli ovaj grad« da onemogući ulazak »partizana« u Oblasnu skupštinu i podrži jedinstveni istup građanskih stranaka na izborima. Organima vlasti je bilo jasno da i kada bi se po čl. 18. Zakona o zaštiti države komunistički mandati poslije izbora i dokinuli (kao što je to bilo nakon općinskih izbora 1926), da bi svejedno »ostao težak dojam jedne značajne činjenice: da je grad Split birao kao svoje predstavnike u Oblasnu Skupštinu — tri komuniste! Kako bi to djelovalo, mislimo da je suvišno ovdje komentirati (...)«.⁴ Partijskoj organizaciji i revolucionarnim sindikatima nije mogla promaći neskrivena tendencija vladajuće buržoazije da formira

³ Arhiv Centralnog komiteta SKJ (dalje: A CK SKJ), fond Komunističke internacionale (dalje: KI), 1927/43, Proglas KPJ.

⁴ *Novo doba*, 16. XII 1926.

»jedan reakcionarni blok, čiji se najglavniji zadatak sastoji u tome da falsifikuje nacionalni karakter Splita, koji u ogromnoj većini svojoj hrvatski diše i osjeća.«⁵ Zbog toga je rukovodstvo Nezavisnih sindikata, pod kojim je imenom u to vrijeme nastupalo partijsko rukovodstvo Dalmacije, vršilo intenzivan napor oko oformljenja drugog bloka »približno svih hrvatskih stranaka i grupa, kako bi na taj način Split izbjegao jednom velikom nacionalnom porazu, koji bi mu se u budućnosti nedvojbeno teško osvećivao.«⁶ Direktive CK KPJ upućivale su komuniste i sindikalne aktiviste na borbu za stvaranje »jedininstvenog fronta svih radnika na osnovu konkretnih aktuelnih zahteva radničke klase i republikanskog saveza radnika i seljaka na platformi zajedničkih zahteva, koji tangiraju životne interese radnika kao i seljaka.«⁷ Međutim, neočekivano raspisivanje izbora, organizaciona slabost i nedostatak finansijskih sredstava limitirali su značajniju izbornu aktivnost KPJ. Zbog toga u Makedoniji Partija nije istakla samostalne liste, u Vojvodini je to učinila u dva mjesta, u Bosni također u dva, u Crnoj Gori u 7, u Srbiji u 8, u Hrvatskoj u 28, dok je u Sloveniji na izbore izišla zajedno sa socijalistima.⁸ Socijalistička partija Jugoslavije, čije je vodstvo bilo pod snažnim utjecajem desničarske antikomunističke i oportunističke politike, uspjela je istaknuti samostalne liste samo u Hrvatskoj i Slavoniji i dijelu Vojvodine, ali bez ozbiljnije šanse da igdje osvoji neki mandat (osim u Sloveniji gdje su bile istaknute koalicione liste).⁹

Raspisivanje izbora za oblasne skupštine postavilo je i pred vodstvo dalmatinske partijske organizacije, koja je do tada s više ili manje uspjeha u uvjetima svirepog terora održavala relativno visoki nivo akcione sposobnosti svog članstva i uživala povjerenje najširih radnih masa, pitanje izbora adekvatnog saveznika u borbi protiv nasilničkog režima i kompromitirane Uzunovićeve vlade. Pokušaji komunista da s vodstvom HSS-a, razočaranim ponašanjem svojih radikalnih »saveznika«, nađu mogućnosti zajedničke izborne suradnje nisu polučili nikakvih rezultata pa je uzet »pravi lan kurs — blok s levim elementima HSS« u Dalmaciji na čelu s bivšim katoličkim svećenikom Petrom Đirlićem.¹⁰

⁵ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije (dalje: A IHRPD), Pismo V. Jelaske i J. Rosića A. Trumbiću, Split 17. XII 1926, neregistrirano.

⁶ Isto.

⁷ A CK SKJ, KI 1927/7, Izvještaj Politbira CK KPJ Kominternu o oblasnim izborima, veljača 1927.

⁸ Isto.

⁹ V. V. Milenković, *Socijalistička partija Jugoslavije (1921—1929)*, Beograd 1974, str. 324—334.

¹⁰ Radi se o ocjeni Filipa Filipovića, člana Izvršnog komiteta KI i predstavnika KI u Međunarodnom seljačkom savjetu, iz pisma Birou sekretari-

Treba, naime, napomenuti da se nakon poznate Radićeve izjave 27. ožujka 1925. o priznanju Vidovdanskog ustava i monarhije Karadorđevića, a zatim i ulaska s radikalima u koalicionu vladu tzv. »narodnog sporazuma« u srpnju 1925. i u Dalmaciji osjetilo razočaranje i nezadovoljstvo ovakvim »političkim kompromisom« u redovima pristaša dotadašnje opozicione politike HRSS.¹¹ Iz niza osuda i odricanja od nove sporazumaške politike izdvojiti ćemo, za nas interesantnu, izjavu don Petra Đirlića, glavnog povjerenika HSS-a u Splitskom kotaru. Za njega je martovska izjava Pavla Radića »nedvojbeno dirala u ponos i udarala u obraz hrvatskog naroda«. Kritizirajući političare koji se »lakoumno igraju narodnom sudbinom«, Đirlić ne bez osobnih interesa upozorava, »da je hrvatska politika zadnjih vremena počimala i svršavala na riječi a ne na djelu, na stranačkim zborovima, gdje se je jedno govorilo, drugo mislilo, a treće radilo; danas reklo a sutra poreklo, i to ne jedan put, nego toliko, koliko su se puta usta otvorila; psovke zamjenjivale razloge, politički i društveni dobar odgoj podreden nekulturnim uprav divljačkim navadama — onda je jasno, da do realnog uspjeha nije moglo doći ne radi toga što bi linija narodnog sporazuma isključivala uspjeh, nego li za to, jer se nije znalo ni htjelo uspjeh osigurati: lična korist pretpostavila se općem dobru«.¹²

Pored glasova otpora koji su se o držanju vodstva stranke mogli čuti u redovima njenih bučnih funkcionera u Dalmaciji, štampa bilježi ne mali broj primjera zabune i ogorčenosti dalmatinskih seljaka Radićevom političkom preorijentacijom. Karakteristična je u tom smislu izjava nekog seljaka radićevskom posla-

---

jata Međunarodnog seljačkog savjeta od B. I 1927 (U. Vujošević i B. Gligorićević, »Pismo Filipa Filipovića rukovodiocima Seljačke internacionale u Moskvi 1926—1930«, *Prilozi za istoriju socijalizma*, 10/1976, str. 438).

Don Petar Đirlić, svećenik, poslanik HSS. Bio je član Pokrajinskog odbora HSS za Dalmaciju i potpredsjednik »Zadružnog saveza« u Splitu. Godine 1929. Đirlić postaje senatorom i priklanja se politici Petra Živkovića.

¹¹ Preokret u politici HRSS nije značio i odbacivanje osnovnog sadržaja političkog programa stranke (ravnopravnost hrvatskog naroda u Kraljevini SHS, samostalnost u rješavanju ekonomskih i socijalnih pitanja, široko samoupravljanje, borba protiv koncepcije i dr.) već je značio težnju hrvatske buržoazije za ravnopravnom podjelom vlasti.

Sporazumom s HSS, Narodna radikalna stranka nastojala je još više učvrstiti svoju centralističku politiku, a zatim i otkloniti zahtjeve hrvatske buržoazije za stvarnom podjelom vlasti i rješanjem niza političkih i ekonomskih problema, što je, dakako, najavljivalo i skori pad tog »narodnog sporazuma«.

(Usp. N. Jovanović, *Politički sukobi u Jugoslaviji 1925—1928*, Beograd 1974, str. 363—365.)

¹² *Jadranska pošta*, 30. X 1926.

niku krajem 1926. godine: »Najprije ste nas vukli u republiku, kasnije u monarhiju, sad protiv Pašića, sad za Pašića, sad u opoziciju, sad u vladu — a mi uvijek u istoj nevolji i ceste neuredne, škole ne sagrađene, bijeda trajna!«¹³

Nakon vijesti da je vodstvo HSS-a iz stranke isključilo niz svojih istaknutih članova iz Dalmacije (predsjednike mnogih kotarskih i mjesnih organizacija, sekretare raznih seljačkih organizacija i dr.) među kojima don P. Đirlića, J. Drezgu, dr M. Kožula i dr., održan je 31. listopada 1926. u Splitu sastanak Pokrajinskog odbora HSS-a u Dalmaciji. Oko 30 prisutnih delegata usvojili su rezoluciju u kojoj se traži povlačenje Obznane i amnestije svih pristaša HRSS i HSS, temeljita revizija Obznane i amnestije svih rješenje agrarnog pitanja na pravednoj socijalnoj osnovi i dr. Konstatirano je da su redovi HSS-a u Dalmaciji »jedinstveni i nepokolebljivi, odani nepatvorenim načelima široke seljačke demokracije« i da se ne smatraju isključenim iz stranke oni članovi koje nisu isključile njihove kotarske organizacije.¹⁴

Neposredno pred oblasne izbore niz općina i organizacija HSS u Dalmaciji daju povjerenje isključenim članovima vodstva i zauzimaju stanovište da u pojedinim kotarima sami određuju kandidate i predlažu poslanike, a ne da ih, kao ranije, nameće vodstvo stranke. To je još više zaoštravalo sukob s vrhovima HSS i pojedinim njenim misionarima koji su u Dalmaciji pokušali takav stav mijenjati. Oslanjajući se na ogromne seljačke mase koje su i dalje ostale uz vodstvo stranke i »svog predsjednika«, brzo je osnažila linija bezobzirnog odnosa prema svim protivnicima i dojučerašnjim saveznicima. Potvrđeno je isključenje spomenutih članova stranke koji su »prisustvovali poznatom sastanku 31. oktobra u hotelu Saloni, te dijelom potpisali, a dijelom se solidarizali sa poznatim zaključcima uperenim protiv diktature vodstva, a za šira prava mjesnih i kotarskih organizacija u duhu široke seljačke demokracije«.¹⁵

Nastup disidenata HSS-a, kao i njihovo suprotstavljanje politici »narodnog sporazuma«, uz neuvjerljive zahtjeve za rješanjem niza egzistencijalnih problema ugnjetanog seljaštva, bio je primljen u naprednoj javnosti sa stanovitim simpatijama i znakovima podrške bez obzira na činjenicu što u njemu treba prepoznati i oportunističku žalopojku za gubitkom vlasti.

Nezadovoljstvo Radićevom politikom bilo je u Dalmaciji potencirano i neuspjehom HSS-a da se u Narodnoj skupštini usvoji

¹³ *Novo doba*, 23. X 1926.

¹⁴ *Isto*, 3. XI 1926.

¹⁵ *Jadranska pošta*, 17. XI 1926.

zakonski projekt o konačnom uređenju agrarnih odnosa i likvidaciji kolonata u Dalmaciji. Taj problem bio je utoliko teži što agrarnom reformom, koja se počela sprovoditi još 1919, nije bila obuhvaćena i Dalmacija u kojoj je 1926. godine bilo čak 43.000 kolonatskih porodica (567 porodica bez zemlje, 10.000 je živjelo i radilo na tuđoj zemlji, a 32.000 porodica obrađivalo je vlastelinsku zemlju i raspolagalo malim zemljišnim parcelama). Tadašnji ministar agrarne reforme dr Stanko Šibenik podnio je u lipnju 1926. godine u Skupštini prijedlog za rješenje agrarnih odnosa u Dalmaciji (Zakon o likvidaciji kolonata u Dalmaciji), ali su konzervativni radikali odbili taj napredni radićevski projekt zakona tvrdeći da se on protivi pravu privatne svojine bogatih vlasnika imanja u Dalmaciji. Protivnici prijedloga o dalmatinskom agraru inzistirali su na rješenju privatnopravnih odnosa, tako da se ovaj oblik srednjovjekovne eksploatacije održao čak do 1933. godine, zaoštravajući ujedno i nacionalno pitanje u Dalmaciji, jer je trećina zemlje bila u rukama Talijana koji su je željeli i sačuvati.¹⁶

Zajednička lista s disidentima HSS

Na temelju podataka orpljenih iz memoarske građe proizlazi da su rukovodioci dalmatinske partijske organizacije direktne poticaje za konkretne oblike suradnje s protivnicima Radićeve političke preorijentacije dobili od jednog instruktora Kominterne i Seljačke internacionale koji je upravo na području Dalmacije vidio najpogodnije mogućnosti za jačanje snažnog disidentskog pokreta HSS-a. Slijedeći tu liniju, tradicionalno ljevičarski opredijeljena dalmatinska partijska organizacija radikalno je produbljivala ranije idejne sukobe s nosiocima desnih koncepcija u pristupu specifičnim pitanjima strategije i taktike svoje komunističke organizacije, zbog čega je njeno vodstvo često bilo napadano i optuživano.¹⁷ Premda u arhivskoj građi nismo pronašli podatke koji bi obrazložili izbornu taktiku Oblasnog sekretarijata KPJ za Dalmaciju, čini se da su disidenti Radićeve stranke prihvaćali suradnju s komunistima i pokazivali prema njima »iskrene simpatije«. Može se pretpostaviti da je Petar Đirlić uoči oblasnih izbora bio taj koji se prvi obratio »nezavisnim radnicima« i predložio zajedničko istupanje na izborima, kao što to tvrdi istaknuti partijski i sindikalni funk-

¹⁶ Više o tome v.: S. Šećerov, *Iz naše agrarne politike 1919—1929*, Beograd 1930: Isti, *Istorija jugoslovenske agrarne reforme i agrarnog zakonodavstva od 1919—1934. godine* (rukopis), str. 526—535; N. Jovanović, n. dj., str. 133—136; T. Milenković, »Stav Radikalne stranke prema agrarnoj reformi (1918—1929. godine)«, *Istorija XX veka*, Beograd 1970, str. 91—94.

¹⁷ A CK SKJ, Zbirka Memoarska građa (dalje: zb. MG), 2231, Sjećanja I. Marića; A IHRPD, zb. MB-II/28-2/1, Sjećanja V. Jelaske.

cioner Ivo Marić.¹⁸ U svakom slučaju dogovoreno je da se sastavi zajednička kandidatska lista u Dalmaciji na temelju jedne, s obje strane prihvaćene, političke platforme. Sasvim je izvjesno da su i disidenti i komunisti iz ove suradnje nastojali izvući određene političke koristi, prvenstveno u pogledu okupljanja radničkih i seljačkih masa oko svojih agitacionih parola, odnosno ciljeva. Druga je, pak, stvar kakav je bio politički epilog u praksi, odnosno kakve su stvarne koristi komunisti mogli imati od ove u mnogo čemu ishitrene, euforične i na brzinu vođene akcije.

Prilikom utvrđivanja platforme jedinstvenog nastupa na izborima pojavile su se određene teškoće oko imena bloka radnika i seljaka, zastupljenosti na kandidacionim listama i dr. Radi toga je, na inicijativu partijske organizacije brodogradilišta »Jug«, potkraj 1926. godine sazvana oblasna konferencija KPJ za Dalmaciju kojoj je prisustvovao veći broj delegata iz tada aktivnijih partijskih organizacija. Na osnovu raspoloživih oskudnih podataka može se zaključiti da prisutni delegati nisu bez rezerve prihvaćali obrazloženje o izbornoj kompromisnoj koaliciji s Radićevim protivnicima i da su zagovornici samostalnog istupa radnika s listom Radničko-seljačkog republikanskog bloka (RSRB) i Vickom Jelaskom na čelu bili dosta brojni i uvjerljivi. S pravom se može pretpostaviti da je do bučne rasprave i oštrog suprotstavljanja došlo i u pogledu pojedinih odredbi izborne platforme i da inzistiranje vodstva komunističkog pokreta na što hitnijoj legalizaciji partijske aktivnosti, uz zanemarivanje rada na stvaranju jedinstvenog fronta radnih masa, nije prihvaćeno bez otpora, pa i vidnog nezadovoljstva većine partijskog članstva. Usprkos svemu tome, radikalna struja lijevice u Oblasnom sekretarijatu KPJ sklopila je 23. prosinca 1926. godine sporazum s Pokrajinskim odborom HSS za Dalmaciju o zajedničkom istupu na oblasnim izborima. odričući se u usvojenoj političkoj deklaraciji osnovnih parola KPJ o nacionalnom i agrarnom pitanju, dopuštajući da se kao nosilac zajedničke liste *Hrvatskog seljačko-radničkog bloka* (HSRB) u Splitskom izbornom kotaru javi don Đirlić. Većina delegata učesnika partijske konferencije energično se suprotstavljala takovom kompromisu, a i neke partijske organizacije otvoreno su odbijale da se takav sporazum prihvati, tako da je tek uvjerava-

¹⁸ Na predizbornom zboru Hrvatskog seljačko-radničkog bloka u Splitu 20. siječnja 1927, V. Jelaska, sekretar OK KPJ za Dalmaciju, ovako je obrazložio suradnju komunista s disidentima HSS: »Predbacili su mi, da sam pregovarao sa HSS i da sam ih izdao, te da sam se čak prodao disidentima... Mi smo rad disidenata pratili i kad se je kristalizirao taj pokret, poslije nego smo dobro promozgali stvar i vidili da je sve pošteno i nesebično, pružili smo si ruke« (*Jadranska pošta*, 21. I 1927).

njima Oblasnog sekretarijata da se radi o direktivi najviših partijskih organa prihvaćen na terenu rad na agitaciji i organizaciji izbora.¹⁰

U 7 točaka Deklaracija Hrvatskog seljačko-radničkog bloka, kako se zvala i kandidatska lista u Dalmaciji, ističe se spremnost na borbu protiv stanja koje ozakonjuje podjelu zemlje na oblasti i prevlast jednog naroda nad drugim, obećaje požurivanje rješenja agrarnog pitanja, borba za zaštitu radnika, radničku kontrolu, sprovođenje radničkog zakonodavstva i osmosatnog radnog dana, posebno se naglašava borba za legalizaciju radničkog sindikalnog pokreta i otvaranje radničkih domova, raspisivanje izbora za RK i Okružni ured za osiguranje radnika, kao i amnestija političkih krivaca. Deklaraciju su u ime Pokrajinskog odbora HSS u Dalmaciji potpisali Pero Đirlić, svećenik, dr Đuro Mimica, li-

¹⁰ Uslijed nedostatka arhivske građe nije se moglo točno utvrditi kada je konferencija održana, ali je poznato da je to bilo krajem 1926. godine u drvenoj baraci Kurila na Pijatima (Kopilica). Postojeći izvori o radu konferencije dosta su kontradiktorni i onemogućavaju iscrpniju analizu toka rada i odluka toga važnog skupa dalmatinskih komunista.

Interesantno je svjedočenje istaknutog predratnog partijskog i sindikalnog funkcionera iz Omiša Josipa Lelasa - Salavije o tome kako je odluka o zajedničkom istupu s disidentima HSS-a na oblasnim izborima primljena u Omišu. »Došavši u Omiš«, piše Lelas, »podnio sam izvještaj o protekloj konferenciji (misli se na part. konf. za Dalm. krajem 1926. godine, op. T. Š.). Svi članovi komiteta su bili protiv te suradnje. Na istom sastanku odlučeno je da odem kod druga Jelaska i da mu saopćim naše mišljenje o štetnim posljedicama kod radnih masa grada i sela zbog takove suradnje. Već slijedećeg dana sam otišao u Split i saopćio drugu Jelaski naš stav, s napomenom da drugovi Đirlića i ostale smatraju agentima Beograda. Tada me je Vicko zapitao koliko ćemo, mi samostalno, dobiti glasova u Omišu. Odgovorio sam, devedeset do sto. Na to je on odgovorio da samo dr Mimica na tom teritoriju ima tri stotine kumpova. Odratio sam mu: Da, ali tri stotine nesvjesnih obavještajaca, koji dolaze k njemu, donoseći mu darove, pa uz kavu i rakiju pričaju — ločnije podnose izvještaje o svemu što se događa na selu. . . Pošto je većina PK donijela odluku da se na izbore ide zajedno sa Radićevim disidentima, naša partijska organizacija se nije mogla suprotstaviti toj suradnji, niti bojkotirati izbore, jer bi u tom slučaju bila suspendirana, radi nepoštivanja demokratskog centralizma. Pokorivši se odluci većine išli smo u sela i agitirali za savez radnika i seljaka i da se glasa za spomenutu listu tj. za Hrvatsko seljački radnički blok».

(J. Lelas, Sjećanja na predrevolucionarni rad od 1912. do 1918. godine i na revolucionarni rad aprila mjeseca 1919. pa dalje, Split 1977, str. 48-49, neregistrirano u A IHRPD), D. Gizdić u svojim radovima (*Dalmacija 1941*, Zagreb 1959, str. 50 i »O razvoju dalmatinske cementne industrije i o klasnoj borbi u njoj do početka narodnoslobodilačke borbe«, *Zbornik IHRPD*, I, Split 1970, str. 178) piše da je konf. prisustvovala 58 delegata, od kojih su 32 bili za to da Partija istupi sa samostalnom listom RSRB, što bi se teško moglo dokazati.

Na temelju pouzdanih indicija i dijela memoarske građe učesnika predratnog rada pokreta u Dalmaciji može se, međutim, zaključiti da se tek manji dio delegata na spomenutoj konferenciji odupirao zajedničkom istupu s disidentima HSS-a.

ječnik, i Miho Jerinić, zubar, a za Nezavisne radnike: Vicko Jelaska, težak, Ivo Baljkas, novinar, i Ivan Marić, instalater.²⁰

Predstavnici Nezavisnih radnika nastojali su također privući na suradnju Hrvatsku federalističku seljačku stranku (HFSS) moleći dra A. Trumbića da ne prikazuje »svoju samostalnu listu, nego da pristupi (te) splitskom bloku hrvatskih seljaka i radnika, kako bi pobjeda nad udruženim reakcionarima bila što imponantnija i sigurnija«. Kada je već vodstvo HSS-a odbilo izbornu suradnju pod parolom borbe protiv srpske hegemonije, predstavnici splitskih radnika vjeruju »da to neće učiniti vaša stranka (misli se na Hrvatsku federalističku seljačku stranku, primj. T. Š.) i tako nas u borbi protiv neprijatelja hrvatske misli ostaviti u Splitu same sa jednom grupom disidenata HSS«. ²¹ HFSS unatoč ovih apela izašla je na oblasne izbore sa samostalnom listom što se, zahvaljujući izbornoj aritmetici, pokazalo kao uspješan taktički potez.

Neposredno pred izbore Hrvatski seljačko-radnički blok, kojem je policija onemogućavala predizbornu propagandu, plijenila letke i bezobzirno progonila agitatore i glasače, uspio je izdati proglas u kojem se pozivaju radnici i seljaci da »pomažu Hrvatski seljačko-Radnički blok, koji je stvoren za pravu narodnu politiku sporazuma radnika i seljaka i njihove nepomirljive borbe protiv nasilničkog režima i protiv svih ostalih proturadničkih i protuseljačkih stranaka«. ²¹ Izborni odbor HSRB, tražeći povjerenje radnika i težaka Splita, u svom letku upozorava da će njihova pobjeda biti značajna jer će »značiti gromku osudu sramotnog dezerterstva Stjepana Radića, koji je pobjegao sa megdana borbe. Jer dok vi (radnici i seljaci, primj. T. Š.) sa svojim krvavim trudima ne možete ni živjeti ni umrijeti, on vam obećava mrvice i oglodale kosti koje padnu sa bogatog beogradskog stola. Vaša pobjeda kaznit će ujedno i Federalističku stranku, koja je za pladanj leće prodala demokratima i radikalima hrvatsko prvenstvo u splitskoj općini. Isto tako vaša pobjeda je jedna veličanstvena demonstracija protiv radikala i orjunaša (. . .)«.

I Pokrajinski odbor HSS-a u Dalmaciji uputio je pred oblasne izbore hrvatskom seljačkom narodu Poruku u kojoj se, između ostalog, kaže da »nisu mogli skrštenih ruku gledati kako hrvatska politika s dana na dan od martovske deklaracije Pavla Radića pa do danas mjesto uspjeha doživljuje poraze i to najvišim dijelom uslijed nehaja i nesposobnosti provodiča ove politike sa hrvatske strane«. U Poruci se iznose političke smjernice za koje se »naj-

²⁰ *Borba*, 1. I 1927

²¹ *Jadranska pošta*, 22. I 1927.

nesebičnije zalažu prokušani pristaše HSS, sada združeni sa radnicima koji imaju neosporno pravo na slobodan razvitak i plodove rada, glavnog izvora narodne proizvodnje, gospodarskog razvoja i kulturnog napretka«. ²²

Na predizbornoj skupštini HSRB, održanoj u Splitu 20. siječnja 1927, ogromnoj masi okupljenih radnika i težaka o izbornoj suradnji i platformi govorili su dr Damjan Sokol, don Petar Đirlić i Vicko Jelaska. ²³

U Splitu je, prema novinskim izvještajima, predizborna atmosfera bila puna napetosti i iščekivanja, premda se u uspjeh HSRB nije moglo sumnjati. Živu predizbornu aktivnost razvio je u Dalmaciji i Stjepan Radić, koji je za četiri dana, kako javlja organ HSS-a *Dom*, održao gotovo 40 skupština i 32 govora pred oko 30 tisuća ljudi. ²⁴ Na predizbornim zborovima Radić je žestoko napadao Uzunovićeve radikale, demagoški obećavao seljacima rješenje agrarnog pitanja i nesmiljeno se obračunavao sa disidentima HSS-a. Tako je u Lećevici 9. siječnja 1927. godine okupljenim seljacima, Radić euforično govorio: »Neki magarci su vam javili da sam ja izdao hrvatstvo. Ne može se izdati hrvatstvo koje je od 1500 godina. To se ne može govoriti vama, jer vi niste stoka. Mi ćemo dobiti još Crnogorce, zemljoradnike, Nijemce, pa i Arnaute, dobit ćemo sve seljake. Onda nas neće biti ni 4 milijuna ni 9. bit će nas 11 milijuna... Hoćete li s nama, ili ćete s Mimicom i Đirlićem? Ako okrenete, bit će nam žao, ali za vas će biti zlo!« ²⁵ Posjet vođa HSS-a na čelu sa S. Radićem Dalmaciji »da u zadnji čas prije izbora obmanu dalmatinsko seljaštvo i nagovori ga da glasa za njih« nije urodio većim plodom. Dok je ranije, prema pisanju *Borbe*, »sav seljački narod u Dalmaciji listom stajao uz Radića i u desecima hiljada dolazio na skupštine vjerujući da će se on zaista boriti za ostvarenje programa Hrvatske Radničke Seljačke Stranke, danas te skupštine izgledaju upravo mizerno, jer je na najvećoj samo koja stotina ljudi, a i tu se čuju poklici: dolje izdajice i sluge beogradskih vlastodržaca«. ²⁶ Prenoseći stavove Demokratske stranke, splitsko *Novo doba* navodni neuspjeh Radića u Dalmaciji ironično komentira kao »Sudbinu demagoga«, ²⁷ ali ga je zapravo mnogo više zabrinjavala činjenica da je Split »izložen opasnosti da ga sutra zastupaju u oblasnoj skupštini sami komunisti, ili ljudi izabrani njihovim povjerenjem i njihovim glasovima«. S tim u vezi

²² V. bilj. 5.

²³ *Jadranska pošta*, 21. I 1927.

²⁴ *Dom*, 12. I 1927; usp. *Novo doba*, 8. I, 10. I, 12. I, 13. I 1927.

²⁵ *Isto*, 13. I 1927.

²⁶ *Borba*, 15. I 1927.

²⁷ *Novo doba*, 12. I 1927.

list žali što se jugoslavenski orijentirani elementi u gradu nisu ujedinili (prikazane su, naime, posebno lista Jugoslavenskog bloka na čelu s D. Mikačićem i lista Demokrata i zemljoradnika s dr M. Begom kao nosiocem), jer je time otvorena mogućnost da se »velike nacionalne tradicije« Splita pobjedom komunista »zastru jednom sramotom«. ²⁸

Rezultati i ocjena izbora

HSRB postavio je u Dalmaciji svoje kandidatske liste samo u šest izbornih jedinica: u gradu Splitu (na čelu liste don Petar Đirlić), kotaru Split (dr Đuro Mimica i Ivo Baljkas), kotaru Hvar (Petar Žuvanić), kotaru Sinj (prof. Petar Bulat) i kotaru Dubrovnik (Vlaho Perović). Zanimljivo je istaći da dubrovački radnici nisu bili zadovoljni sporazumom s Radićevim disidentima, tako da su se na sastanku 16. siječnja 1927. odlučili na apstinenciju. Da li je to bio rezultat unutrašnjih političkih sukoba, u što su vjerovali organi vlasti, neprihvatanja direktiva iz Splita ili nečega trećeg, nije poznato. Radnici su istakli samostalnu listu pod imenom Radničko-seljačkog saveza jedino u kotaru Dubrovnik, ali ona nije postigla značajniji uspjeh. ²⁹

Uzunovićeva vlada nije prezala ni od kakve metode ne bi li ojačala svoje političke pozicije, zbog čega nisu bile rijetke pojave hapšenja i zlostavljanja protivnika. raspuštanja zborova i raznovrsnih makinacija s ciljem suzbijanja utjecaja opozicije, posebno komunista. Usprkos izbornog terora vladajuće buržoazije, ometanje radničkih sastanaka i hapšenja partijskih i sindikalnih aktivista, rezultati izbora od 23. siječnja 1927. godine pokazali su koliko je veliko bilo povjerenje masa u Partiju, bez obzira na niz pogrešaka i oportunitizma njenog rukovodstva u Dalmaciji iskazanog posebno u izornoj suradnji s disidentima HSS i usvojenoj izornoj platformi. HSRB u Dalmaciji dobio je 4 mandanta i 8153 glasa. Sva četiri mandata su dobijena na području Splitske oblasti i to jedan u gradu Splitu (P. Đirlić), a tri na području kotara Split (dr Đuro Mimica, dr Damjan Sokol i Ivo Baljkas). ³⁰ U gradu Splitu HSRB je dobio 1414 glasova, odnosno jednu trećinu od ukupno 4243 glasača. Pošto je grad birao 3 poslanika u oblasnu skupštinu, samo

²⁸ Isto, 21. I 1927.

²⁹ *Hrvatska riječ*, 19. I 1927; usp. M. Kapović, *Radnički pokret Dubrovnika 1874—1941*, Dubrovnik 1985, str. 254.

³⁰ *Novo doba*, 24. I 1927.

one kandidacione liste (bilo ih je šest)³¹ koje su dobile najmanje 2/3 izbornog količnika (1414.33 glasa) imaju pravo, temeljem člana 44. Zakona o oblasnoj i sreskoj samoupravi, na dodjelu izbornih mandata. Budući da su samo dvije liste (HSRB na čelu s P. Đirlićem i Jugoslavenski blok — radikali i samostalni demokrati — s D. Mikačićem na čelu) dostigle spomenuti količnik, to je s obzirom na veći broj glasova liste HSRB (1414, u odnosu prema 1094 glasa Jugoslavenskog bloka), njemu trebalo pripasti dva mandata. Međutim, Glavni birački odbor, skrivajući se iza tendenciozne odluke da listi HSRB nedostaje jedna trećina od jednoga glasa do cijelog količnika, dodijelio je drugi mandat listi (Hrvatskoj federalističkoj seljačkoj stranci dra A. Trumbića) koja nije dobila količnik niti u njegovom dvotrećinskom iznosu!³² Od komunista je s kandidacione liste izbornog kotara Split za oblasnog zastupnika tada bio izabran Ivo Baljkas, novinar, član Oblasnog sekretarijata KPJ za Dalmaciju.

Podrobnije smo iznijeli ove podatke da bismo i na ovom primjeru ukazali na metode vlastodržaca u suzbijanju revolucionarnog radničkog pokreta u Splitu i Dalmaciji i upozorili na odluke službenih organa koji su se u radu rukovodili »više političkim nego juridističkim motivima«. Rezultati izbora bjelodano svjedoče o tome da se nije mnogo izmijenio dotadašnji omjer snaga političkih stranaka, i da su one zadržale uglavnom svoje ranije položaje. Na području Splitske oblasti najveći broj mandata (od mogućih 49) dobila je lista HSS-a — 26, slijede Narodna radikalna i Samostalna demokratska stranka sa po 7 mandata, disidenti HSS sa 3, zemljo radnici sa 2, i federalisti, Pučka stranka, neopredijeljeni i komunisti sa jednim mandatom. Od dvanaest mandata Oblasne skupštine u Dubrovniku HSS-u je pripalo 10, a Nacionalnom bloku 2 mandata.³³

Ocjena oblasnih izbora po radničkim listovima ukazivala je na snažno okupljanje radničke klase u gradovima oko platforme KPJ, odnosno HSRB, posebno tamo gdje postoji jak sindikalni pokret. Dobili su »nezavisni radnici« uspjeti ojačati svoje pozicije u Splitu i Dalmaciji, dotle je HSS gubio svoj dotadašnji politički upliv, posebno u odnosu na parlamentarne izbore 1925. godine, ne samo u gradovima već i selima Dalmacije, usprkos činjenici što je i dalje

³¹ Kandidacione liste prikazane u Splitu bile su: 1. Lista komunista i disidenata HSS — HSRB; 2. Jugoslavenski blok; 3. Lista HSS; 4. Lista Demokratske i Zemljo radničke stranke; 5. Lista Hrvatske pučke stranke i 6. Lista Hrvatske seljačke federalističke stranke.

³² Federalisti dra Trumbića dobili su ukupno 862 glasa (*Borba*, 12. II 1927; *Novo doba*, 24. I 1927).

³³ *Novo doba*, 25. I 1927.

ostao glavnim predstavnikom većine dalmatinskog seljaštva i sitne buržoazije. »Radićev pokret u Dalmaciji«, pisala je radnička štampa poslije izbora, »gubi sve to veoma svoju političku i moralnu bazu i njegov definitivni slom nije već nastupio samo zato, što dalmatinski zagorac sporo misli i teško se odlučuje. Ali svi preduvjeti zato postoje i oni se mogu opipati. Jer glasovi, koji su za Radića u ovim izborima pali, nemaju ni hiljaditi dio one važnosti koje su imali za nj predati u izborima od 8. februara 1925. godine.«³⁴ Pažljivijom analizom izbornih rezultata doći ćemo do zaključka da ni ostale režimske i opozicione stranke nisu uspjele znatnije ojačati svoje pozicije na račun HSS-a, prvenstveno zbog toga što je Radićeva »kapitulacija« kod seljačkih masa izazvala razočaranje, nepovjerenje prema svima i očiglednu pasivizaciju.

S druge, pak, strane revolucionarni radnički tisak konstatira da je radnički pokret nesalomljiv i da pokazuje najviše snage i životnosti upravo u mjestima gdje je najviše proganjan. »To u prvom redu vrijedi za grad Split. Buržoazija od godine 1920. ne dozvoljava tamo ni strukovne organizacije, a da o političkim organizacijama i ne govorimo. Radnicima su stalno zabranjivani zborovi i sastanci, pa sve je bilo uzalud, jer je radnička klasa ostala jedinstvena i spremna za svaku žrtvu i na odlučnu borbu.«³⁵ Pri ocjeni rezultata oblasnih izbora u Dalmaciji, posebno zanimanje bude nedavno objavljena pisma *Filipa Filipovića*, jednog od najistaknutijih ličnosti jugoslavenskog komunističkog i revolucionarnog radničkog pokreta, koji je od 1924. godine član Izvršnog komiteta Kominterne (IK KI), a od 1926. i predstavnik Seljačke internacionale za Balkan i srednju Evropu. U pismu sekretarijatu Seljačke internacionale (Krestinterna) od 26. II 1927. godine, Filipović daje iscrpne informacije o rezultatima oblasnih izbora u Dalmaciji, ukazujući na pojačani proces raslojavanja u Radićevim seljačkim masama koji je rezultirao uobličanjem nekoliko opozicionih struja među kojima su i lijevi disidenti, aktivne pristalice saveza radnika i seljaka. Pored velikih izbornih uspjeha komunisti su u Dalmaciji, po mišljenju Filipovića, ipak napravili nekoliko grešaka. »Prvo, u tom bloku (radnika i seljaka, primj. T. Š.) izgleda kao da je rukovodeća uloga pripala disidentima, tj. levim seljacima; drugo, mada smo mi (komunisti i revolucionarni radnici, primj. T. Š.) bili u većini, ipak je od naših samo jedan izabran, a ostali izabrani su levi seljaci; treće, predstavnici levog seljaštva na kandidatskim listama nisu bili seljaci, već intelektualci: lekari, bivši sveštenici i slično; četvrto, blok je istupao pod imenom *Hr-*

³⁴ *Borba*, 5. II 1927.

³⁴ *Borba*, 5. II 1927.

³⁵ *Organizovani radnik*, 27. I 1927.

vatski (potcr. u orig., primj. T. Š.) republikanski savez radnika i seljaka, što mu je davalo izvesnu nacionalnu boju. Jednom rečju, dobija se utisak da to nije blok radnih masa pod našim rukovodstvom, već izborni blok, koalicija dveju partija za dobijanje mandata. Uz to, izborna platforma nije isticala u određenoj, jasnoj formi našu parolu — konfiskacija zemljišnih poseda bez otkupa, i još jednu za nas veoma važnu parolu — ukidanje Zakona o zaštiti države«. ³⁶ U nastavku ovog zanimljivog pisma, Filipović upozorava na želju rukovodstva Partije u Dalmaciji da nađu legalnu osnovu za svoj praktični rad i pokrenu pitanje stvaranja nove »radničko-seljačke partije (potort. u orig., primj. T. Š.), koja bi okupila u jednu celinu Bućovu stranku, ³⁷ leve elemente iz Radićeve stranke i Urojićevu grupu«. ³⁸ Filipović, kao stvarni pokretač i nosilac nove linije Partije prema seljačkom pitanju, i ovom prilikom sugerira funkcionerima Krestinterne zaključke o navedenim problemima u Dalmaciji po kojima ne treba prihvatiti stvaranje nikakve radničko-seljačke partije ili nove lijeve seljačke partije, jer bi to značilo ormiranje konkurentne partije Radiću i kurs na rascjep HSS-a. Takav bi polez bio preuranjen i služio bi interesima velikosrpskih hegemonista zbog čega Filipović sugerira novu taktiku ujedinjenja svih lijevih elemenata Radićeve stranke u odbore jedinstva, njihov povratak u stranku i borbu za saziv kongresa koji bi izmijenio program. *Seljački odbori jedinstva* zalagali bi se, naglašava Filipović, za borbeni blok s radnicima koji bi ulazili u građanske seljačke stranke i formirali ljevice u njima, a ukoliko bi Radić, na njihov zahtjev, odbio savzati kongres stranke onda bi se razobličavalo njegovo djelovanje i povela kampanja za jačanje lijeve struje unutar HSS-a.

Istog dana kada je Filipović uputio pismo Krestinerni, Politbiro CK KPJ upućuje pismo Oblasnom sekretarijatu KPJ za Dalmaciju u kojem izražava svoje čuđenje nad pokušajima legalizacije partije, odnosno stvaranja *mantel-partije*, što je došlo do izražaja već na okružnoj konferenciji dalmatinskih komunista krajem 1926. godine. Plenum CK odbio je krajem 1926. sve prijedloge o osni-

³⁶ Pismo Filipa Filipovića Sekretarijatu Seljačke internacionale od 26. II 1927. (U. Vujošević i B. Gligorijević, »Pisma Filipa Filipovića...«, n. dj., str. 446).

³⁷ Nakon isključenja iz Hrvatskog seljačkog kluba zbog neslaganja s političkom preorijentacijom vodstva HSS, dr Stjepan Buć okuplja disidente HSS, organizira Hrvatski republikanski seljački savez i pokreće glasilo »Republikanska sloboda«, koje stoji na pozicijama Hrvatske republikanske seljačke stranke. Buć se zatim sve više okreće velikohrvatski i separatistički orijentiranim frankovcima s kojima se udružuje u Hrvatski blok.

³⁸ Zemljoradnik Stjepan Urojić, poslanik s liste HRSS iz 1925. godine, napušta stranku nakon kapitulacije njezina vodstva i s grupom poslanika formira u Skupštini Hrvatski federalistički seljački klub.

vanju neke vrste Labour-Party ili neke mantel partije upozoravajući da težište rada mora biti na izgradnji jakih *ilegalnih organizacija* i iskorištavanja svih legalnih mogućnosti u cilju povezivanja s masama u gradu i na selu. Borba za legalizaciju KP, istaknuto je na Plenumu, može se uspješno voditi samo pojačavanjem ilegalne djelatnosti.³⁹

Ocjeni taktike vodstva dalmatinske partijske organizacije u oblasnim izborima, Politbiro (PB) CK KPJ u svom izvještaju Kominterni u veljači 1927. posvetio je značajnu pažnju. Rukovodiocima KPJ u Dalmaciji CK zamjera što su ga u pogledu izborne koalicije s Radićevim disidentima stavili pred gotov čin, da njihova taktika jedinstvenog fronta nosi sva obilježja »krajnjeg oportunitizma«, te da se njihovi izborni drugovi u pogledu programskih opredjeljenja veoma malo razlikuju od vodstva HSS-a. Kvalificirajući karakter platforme HSRB kao »malograđansko-nacionalni«, Politbiro konstatira da u njoj nema ni spomena borbi protiv monarhije, da je seljačko pitanje formulirano na »običan malograđanski način« i da se borba za samoopredjeljenje ograničava na zakonska sredstva Čak i ime same platforme — Hrvatsko seljački i radnički blok, po mišljenju PB CK, pogrešno je jer »odbija srpske siromašne mase od takve liste«, a i vodeća uloga proleterijata u savezu sa seljaštvom nije apostrofirana. Kritički valorizirajući postignute izborne rezultate u Splitu, Politbiro upozorava na slabost taktike dalmatinskih komunista koji su u odnosu na rezultate općinskih izbora 1926. godine,⁴⁰ kada su na samostalnoj listi dobili čak 1.367 glasova, u koaliciji s disidentima HSS-a 1927. godine dobili tek 47 njihovih glasova i zato im dali jedan mandat! Sasvim je izvjesno da su izbori za oblasne skupštine u Dalmaciji samo dolili ulja na već razbuktalu vatru sukoba između desne frakcije u vodstvu jugoslavenskog komunističkog pokreta i ljevičarske partijske organizacije u Splitu, u kojem kontekstu treba promatrati i oštru ocjenu Politbira da KPJ u Dalmaciji proživljava »ozbiljnu ideološku krizu kojoj mora PB da pokloni najozbiljniju pažnju.«⁴¹

Izborna kooperacija dalmatinskih komunista s Radićevim disidentima pretrpjela je ozbiljne kritike i na *Trećem plenumu CK KPJ* u travnju 1927. godine kojom prilikom je posebno desničarska manjina oštro napadala ne samo izbornu taktiku dalmatinskih komunista već i ljevičarsku većinu u CK zbog oportunitizma prema »likvidatorskim tendencijama« u Dalmaciji. Zamjeravano je iz-

³⁹ A CK SKJ, KI 1926/95, Materijali Plenuma CK KPJ (5—6. IX 1926).

⁴⁰ A CK SKJ, KI 1926/94, Izvještaj Oblasnog sekretarijata za Dalmaciju Politbirom KPJ od kolovoza 1926. g.

⁴¹ A CK SKJ, KI 1927/7, Izvještaj PB CK KPJ Kominterni o oblasnim izborima od veljače 1927. god.

bornoj platformi HSRB naglašavanje — hrvatskog pitanja, što je dovelo do izborne apstinencije srpskih siromašnih seljaka, zatim odustajanje od nekih važnih ekonomsko-socijalnih zahtjeva (u pitanju agrarne reforme, ukidanje Zakona o zaštiti države i dr.) i mali broj kandidata iz redova radnika i seljaka. Plenumu su kao delegati dalmatinske partijske organizacije prisustvovali V. Jelaska i M. Kordić (zamijenio I. Baljkasa). Na oštre napade Sime Markovića, koji se metodama birokratskog centralizma i unitarizma desne frakcije pokušavao oduprijeti ispravnim ljevičarskim pogledima na osnovna pitanja strategije i taktike jugoslavenskog komunističkog pokreta (nacionalno i sindikalno pitanje), odgovorili su ljevičari braneći afirmaciju i slobodnije organizacijsko djelovanje partijskog i sindikalnog dijela pokreta. U pristupu problema jedinstvenog fronta radnika i seljaka ljevica je isticala spremnost na suradnju s opozicionim strankama iz redova ugnjetenih nacija, koje prihvaćaju zahtjeve KPJ na pravo na samoopredjeljenje do otcjepljenja, ali u odnosu na ta pitanja desna frakcija pod vodstvom Markovića pokazala je krajnje sektaški odnos. Jelaska je, pozivajući se na uredno izvršavanje direktiva Kominterne, nastojao ublažiti kritičke opaske na račun oportunističkog držanja rukovodstva Partije u Dalmaciji u vrijeme izbora. Potenciran je stav kako ni jedna druga partijska organizacija u zemlji nije bila spremna sprovesti direktive Kominterne i Seljačke internacionale u pogledu rascjepa Radićeve stranke, kao i to da je stav Politburoa bio da se ne kida suradnja s disidentima, tim prije što su pitanja naziva izborne liste i njenog nosioca upravo od tog foruma ocjenjena drugorazrednima. Pa ipak, Jelaska je morao priznati da je stav iz platforme o borbi — svim zakonskim sredstvima neprihvatljiv, da je odricanje od revolucionarnih oblika borbe bilo nepromišljeno i da se to mora, zajedno s još nekim propustima, ispraviti u platformi za naredne parlamentarne izbore. Prema njegovim sjećanjima i prisutni delegat Kominterne nije se složio s dalmatinskom platformom za oblasne izbore, ali je zato izrazio puno povjerenje prijedlozima dalmatinskih komunista za naredne izbore.⁴²

Analiza raspoložive dokumentacije dovodi nas do zaključka da su i ovi oblasni izbori još jednom nedvomislano pokazali da je komunistički pokret u Dalmaciji, posebno na području splitske oblasti, bez obzira na sve izražene teškoće, potvrdio svoju organizacionu snagu i nametnuo se u tadašnjem političkom životu kao ozbiljan činilac sposoban da povezuje borbu radničke klase s borbom ugnjetenih nacija, naročito seljačkih masa Zahvaljujući go-

⁴² A CK SKJ, KI 1927/13; KI 1927/14; KI 1928/116; A IHRPD, zb. MG-II/28-2/1, Sjećanja V. Jelaske; usp. G. Vlačić, *Osmo konferencija zagrebačkih komunista*, Zagreb 1976, str. 66—73.

tovo svakodnevnoj aktivnosti u izuzetno nepovoljnim okolnostima, komunisti su uspijevali da se odupru ne samo neprijateljski raspoloženim političkim protivnicima nego i svirepim organima vlasti koji uspnkos svim hajkama i podmetanjima nisu na izborima uspjeli postići željene ciljeve, a uskraćivanje drugog mandata komunistima u pravom je svjetlu obasjalo »demokratsnost« izborne procedure. Odnos prema Radićevoj partiji odnosno provedbi parole saveza radnika i seljaka, nesumnjivo je zaoštrio sukob između dalmatinskih komunista kao nosilaca ljevičarskih koncepcija u KPJ i desne frakcije, s tim da je pojava oportunitizma među ljevičarima u vrijeme izborne borbe za realizaciju radničko-seljačke fronte od desnice bila oštro napadana kao opasni predznak gubitka organizacijske i političke samostalnosti komunističkog pokreta. Treba istaći da je odnos KPJ prema agrarnom i nacionalnom pitanju bio podložan presudnom utjecaju Kominterne i njenog Izvršnog komiteta koji su površno prosuđivali da će ulazak Radića u vladu voditi udaljavanju seljačkih masa od nacionalnih buržoazija i da će parole KPJ o predaji cjelokupne zemlje seljacima bez otkupa i pravu naroda na samopredjeljenje do otcjepljenja biti dostatne za stvaranje političkog bloka između Partije i seljačkih stranaka iz redova ugnjetenih nacija. Kad se vidjelo da su vodstva seljačkih stranaka nepouzdan politički partner KPJ, postepeno centrale jugoslavenskog i svjetskog komunističkog pokreta ističu neophodnost neposrednog djelovanja u seljačkim masama u cilju realizacije radničko-seljačke fronte pod vodstvom KPJ. Bezrezervno prihvaćanje suradnje sa seljačkim opozicionim strankama, uz osjetljiv gubitak klasnog karaktera fronte, pokazao je na primjeru Dalmaacije koliki značaj avangardna organizacija radničke klase mora pridavati svojim principijelnim stavovima prilikom ostvarenja jedinstvene fronte i provedbe zajedničkih akcija s buržoaskom opozicijom.⁴³ Ako su izborni rezultati bili stvarni barometar raspoloženja radničkih i seljačkih masa i ako je formiranje zajedničkog radničko-seljačkog bloka bilo povezano s konkretnim programom borbe KP i njenih u osnovi sitnoburžoaskih saveznika protiv političke i ekonomske hegemonije velikosrpske buržoazije, onda stoji i pitanje koliko je Partija u tom bloku uslijed svojih unutrašnjih slabosti uspjela da do kraja sačuva svoju revolucionarnu liniju i prvenstvo u inače anemičnoj političkoj mobilizaciji masa sa uspostavom radničko-seljačke države. I bez obzira na sva kolebanja i polovične uspjehe u praktičnom funkcioniranju ove opozici-

⁴³ Usp. *Rezoluciju po agrarnom i seljačkom pitanju III kongresa KPJ, Istorijski arhiv KPJ*, t II, Beograd 1949, str. 123—125; *Rezolucija V proširenog Plenuma Izvršnog komiteta Komunističke internacionale o jugoslavenskom pitanju*, na i. mj., str. 438; *Rezolucija Predsjedništva Izvršnog komiteta Komunističke internacionale o jugoslavenskom pitanju*, na i. mj., str. 444—446.

one fronte, kojoj je desna frakcija odricala revolucionarne atribute, brzo će se pokazati da ona nije mogla biti pravo rješenje, da su protivnici Radićeve taktike gubili utjecaj među malobrojnim seljaštvom, a njihov lider Đirlić nakon 6. I 1929. zaplivao je vodama nacionalno-unitarističke i centralističke linije vlade generala Živkovića. Stvaranju jedinstvenog fronta radnika i seljaka KPJ će, slijedeći odluke Šestog kongresa Kominterne (kolovoz-rujan 1928) i njene ishitrene najave svjetskog imperijalističkog rata, prići odozdo, bitkom za mase, a ne više pregovorima s vodstvom seljačkih partija na čemu je toliko dugo inzistirala Kominternu.

Tonči Šitin: »INDEPENDENT WORKERS« OF DALMATIA AT THE ELECTION FOR REGIONAL ASSEMBLY IN JANUARY 1927.

Summary

The author shows the specific way of election for the regional assembly at the beginning of 1927 with special reference to the engagement of the KPJ (Communist party) in such elections. The author investigates the conditions for the formation of Croatian peasant-workers union and presents a critical overview stating that the communists were not sufficiently ready for cooperation with the unreliable dissidents of the Croatian peasant party. Without taking into consideration relatively important success of the election, the author comes to the conclusion that the leadership of Dalmatian communist movement was too forced and opportunistic and this threatened the dominant class struggle of the opposition in the election process. In such a context we have to see the severe critical approach to the errors of Dalmatian communists on the side of the right fraction in the Central committee of the KPJ which was blind to the opportunistic behaviour of the workers and peasants claiming that it protect the movement against the bourgeois ideology. The regional elections led into more conflict among the political parties and they also contributed to the ideological and organizational disunion with the KPJ which was already under way for some time.